

КГ

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
ДУ НДІ соціально-трудових відносин Міністерства соціальної політики України
Головне управління економіки, Головне управління праці і соціального захисту
Луганської обласної державної адміністрації
Львівський національний університет імені Івана Франка
Луганський інститут післядипломної педагогічної освіти
Луганське відділення Українського географічного товариства

СУСПІЛЬНО-, ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 75-річчю утворення кафедри географії
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

17 – 19 жовтня 2011 року

Луганськ 2011

УДК [911.2+911.3](06)
ББК 26.82я43+65.04я43
С90

Редакційна колегія:

Шищенко П. Г. – доктор географічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;
Топчієв О. Г. – доктор географічних наук, професор;
Іщук С. І. – доктор географічних наук, професор;
Доценко А. І. – доктор географічних наук, професор;
Гукалова І. В. – доктор географічних наук, професор;
Ковальчук І. П. – доктор географічних наук, професор;
Мельник С. В. – кандидат економічних наук;
Мельник І. Г. – кандидат географічних наук, доцент.

С90 Суспільно-, фізико-географічні та геоекологічні проблеми старопромислових районів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченій 75-річчю утворення кафедри географії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (17 – 19 жовтня 2011 р., м. Луганськ) / відп. ред. І. Г. Мельник. – Луганськ : Вид-во „ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 208 с.

У збірнику матеріалів конференції розглядаються актуальні суспільно-, фізико- та геоекологічні проблеми розвитку районів давнього промислового освоєння.

Для викладачів вищих закладів освіти, науковців і фахівців, аспірантів, студентів, учителів.

Тексти подаються мовою оригіналу та в редакції авторів

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за добір, точність наведених фактів, цифр, цитат, власних імен, повноту і достовірність наведених матеріалів, посилань та інших відомостей.

УДК [911.2+911.3](06)
ББК 26.82я43+65.04я43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 30 вересня 2011 р.)*

© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Олійник Я. Б.</i> Особливості формування географічного наукового потенціалу України.....	6
<i>Ковальчук І. П., Ковальчук А. І.</i> Актуальні завдання історико-географічних досліджень регіонів України.....	10
<i>Денисюк Г. І.</i> Старопромислові райони – провісники формування антропогенної ландшафтної сфери землі.....	12
<i>Гукалова І. В.</i> Старопромислові регіони: підходи до визначення і проблеми розвитку в контексті якості життя населення.....	14
<i>Мельник І. Г.</i> Старопромислові райони: типологічні риси та класифікація.....	17
<i>Немець К. А., Немець Л. М.</i> Проблеми дослідження старопромислових регіонів України як складових національної соціогеосистеми.....	23
<i>Лакомова Е. И.</i> Фактор проблемності розвитку старопрмышленных регионов ресурсного типа.....	27
<i>Топчівс О. Г.</i> Проблеми геопланувальної організації гірничопромислових регіонів.....	31
<i>Кисельов Ю. О.</i> Про місце старопромислових регіонів у людському геопросторі (на прикладі Донбасу).....	36
<i>Наконечна Г. В., Книш М. М.</i> Економічна безпека регіону як об'єкт дослідження суспільної географії.....	38

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВА СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Лісовський С. А., Лісовська О. Л.</i> Проблеми збалансованого розвитку регіонів України в умовах міжнародної економічної інтеграції.....	41
<i>Іщук С. І., Гладкий О. В.</i> Суспільно-географічні дослідження економічної ефективності розвитку Донецького старопромислового району.....	45
<i>Жадан В. І.</i> До питання про періодизацію процесу господарського освоєння території сучасної Луганської області.....	50
<i>Дячевська Л. П.</i> Вплив міжнародних економічних конфліктів на розвиток регіону.....	52
<i>Савчук І. Г.</i> Рекомендації щодо оптимізації розвитку експортоорієнтованих галузей України з видобування корисних копалин.....	58
<i>Матросов В. Д., Овчарова І. М.</i> Реструктуризація вугільної галузі в старопромислових районах: проблеми та перспективи.....	61
<i>Ключко Л. В., Телебенева Є. Ю., Самойлов О. М.</i> Суспільно-географічні особливості машинобудування старопромислового регіону (на прикладі Луганської області).....	64
<i>Дудкіна Г. Є.</i> До питання інвестиційного розвитку старопромислових районів.....	69
<i>Базай В. В.</i> Реструктуризація в контексті поетапного розвитку Єврорегіону „Донбас”.....	71
<i>Іванов Є. А., Козак Т. І.</i> Історико-географічні аспекти освоєння мінеральних ресурсів Карпатського регіону України у 1919–1939 роках.....	73

<i>Моштакова Н. В., Єфименко В. І.</i> Інноваційний розвиток сфери культури у старопромисловому регіоні.....	77
<i>Вірченко П. А., Слоньова Т. І.</i> Освітній комплекс Луганщини: особливості галузевої, функціональної та територіальної структури.....	81
<i>Лажник В. Й., Майстер А. А.</i> Особливості територіальної диференціації рівня сільськогосподарської освоєності території Волинської області.....	85
<i>Влах М. Р., Ментух Н. Р.</i> Територіальна організація аграрного землекористування Львівської області.....	90

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ, ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ЕКІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Немець К. А., Яновська О. О.</i> Проблеми ринку праці України та можливі шляхи їх подолання.....	93
<i>Петрук С. Л.</i> Ринок праці України та регіональні особливості старопромислових районів.....	97
<i>Мельник С. В., Коропець П. М.</i> Зарубіжний досвід соціального захисту населення під час реструктуризації вугільної галузі.....	101
<i>Мельник І. Г., Шевченко М. Г.</i> Вплив міграції населення на формування трудового потенціалу Луганської області.....	105
<i>Ситник О. І., Дериземля Н. О.</i> Оцінка рівня соціально-економічного розвитку смт Завалля Гайворонського району Кіровоградської області.....	111
<i>Гаврюшенко Г. В.</i> Особливості інвалідизації населення старопромислового району (на прикладі Луганської області).....	115
<i>Гасвська Н. С.</i> Соціальні проблеми старопромислових районів як фактор поширення бідності (на прикладі Луганської області).....	119
<i>Нємець Л. М., Заволока Ю. Ю., Сєзїда К. Ю.</i> Міграційні процеси населення Харківської області.....	122
<i>Мезенцев К. В., Мезенцева Н. І.</i> Трансформації громадських центрів в урбанізованих регіонах України.....	125
<i>Мозговий А. А.</i> Особливості урбанізаційних процесів у старопромислових районах України на прикладі Донбасу.....	127
<i>Заварїка Г. М.</i> Стратегічні напрями удосконалення Луганської регіональної системи розселення.....	131
<i>Доценко А. І.</i> Сільське розселення в Луганській області: суспільно-географічний аспект.....	135
<i>Заставецька Л. Б.</i> Основні напрями трансформації локальних систем розселення в сучасних умовах.....	138
<i>Яворська В. В.</i> Генетична типологія малих міст регіону Українського Причорномор'я.....	140
<i>Кушнір Л. М., Шевчук С. М.</i> Географічні особливості заселення території Полтавщини.....	143

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

<i>Сонов Д. С.</i> Зміни структури землекористування в Луганській області в зв'язку з процесами роздержавлення та приватизації землі.....	147
<i>Гавриленко О. П.</i> Гірничопромислові природно-технічні геоекосистеми старопромислових районів та їх вплив на природне середовище.....	148

<i>Д. Мельничий С. А.</i> Екологічна ситуація у великих містах старопромислових регіонів.....	153
<i>Калельова О. О., Сопов Д. С.</i> Екологічна оцінка ерозійної враженості земель Луганщини через площинний змив.....	157
<i>Бабусова Н. В., Прядка І. А.</i> Агроекологічна оцінка ґрунтів Луганської області.....	160
<i>Мазмазінченко С. П., Манічев В. Й.</i> Результати мікроморфологічного дослідження сучасного ґрунтового покриття в районі колишніх розробок поліметалічних руд біля с. Нікольна Тарасівка.....	164
<i>Семеник Л. Л., Зарубіна А. В.</i> Сучасні геоекологічні проблеми території Кіровоградської області.....	169
<i>Петренко О. М.</i> Криворіжжя: антропогенні зміни природних ландшафтів в століття (1889 – 2000).....	171
<i>Крижанівський М. О.</i> Динамічні зміни ландшафтів у результаті гірничо-видобувної діяльності (на прикладі м. Комсомольська).....	173
<i>Жидік О. В., Жидік В. Д.</i> Вплив мінералізації шахтних вод на стан підземних вод старопромислових міст.....	176
<i>Савгородская Е. Н., Овчарова А. Ю.</i> Причины экологических кризисов Волго-Ахтубинской низины в современных социально-экономических условиях.....	180
<i>Шевалева Л. Г., Фаргал А. М.</i> Основные принципы разработки природоохранных карт территорий.....	182

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ В СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНАХ

<i>Гришубенко О. М.</i> Суспільно корисна діяльність як форма організації природничого краєзнавства в загальноосвітніх закладах старопромислових районів.....	185
<i>Гурокіна Г. О.</i> Про конструювання нових педагогічних систем в туристичній освіті.....	187
<i>Жерліцин С. О.</i> Інноваційна діяльність Луганського ОІППО щодо формування екологічної компетентності учнівської молоді Донбасу.....	190
<i>Кірючко Л. В., Кулешова Г. О., Ницца О. С.</i> Суспільно-географічні аспекти культурної ландшафти Харківщини.....	195
<i>Ларіловська Г. І.</i> Популярні та маловідомі об'єкти туризму Приазов'я.....	198
<i>Жерліцин Н. С.</i> Роль лісових екзотів у поліпшенні екологічної ситуації та розвитку рекреаційного туризму в Донбасі.....	200
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	204

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ В СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНАХ

УДК 373.016 : 908

*О. М. Трезубенко, к. п. н., доц.
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка*

СУСПІЛЬНО КОРИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРИРОДНИЧОГО КРАЄЗНАВСТВА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ

Спрямування сучасного навчально-виховного процесу вітчизняних загальноосвітніх закладів на розкриття практичної значущості компонентів змісту освіти в житті кожної дитини, його орієнтація на формування творчої мислячої, ініціативної особистості, яка легко орієнтується в довіллі й гармонійно вибудовує свої стосунки з природою і суспільством, вимагає активного використання школою педагогічного потенціалу суспільно корисної діяльності.

Особливо актуальним це питання є в старопромислових районах, висока концентрація підприємств і нерациональне використання природних ресурсів в яких призвели до значного погіршення стану довкілля і визначили об'єктивну необхідність формування нового світогляду та екологічних установок підростаючого покоління, яке й прийматиме стратегічні рішення в напрямку забезпечення сталого розвитку цих регіонів.

Суспільно корисна діяльність, як складова природничого краєзнавства, представлена комплексом когнітивних і практично-предметних дій з пізнання, раціонального використання й охорони природи рідного краю й виступає як досить складна й суспільно значуща за змістом і організацією форма краєзнавчої роботи, яка сприяє формуванню інтелектуальної, дієво-практичної і мотиваційно-потребностної сфер особистості школярів, забезпечує розуміння учнями естетичної і практичної цінності природного середовища, формування культури природокористування учнівської молоді, виховання в неї відповідального ставлення до рідної природи.

Аналіз сучасного стану шкільного природничого краєзнавства свідчить про зниження значення суспільно корисної діяльності школярів, як форми організації краєзнавчої роботи в своєму регіоні. Відзначаючи факти формального відношення до проведення суспільно корисних заходів у рамках краєзнавчої роботи школярів, обмеження суспільно корисної діяльності в своїй місцевості рамками класного колективу, відсутності диференційованого підходу до вибору видів і способів краєзнавчої суспільно корисної діяльності, заперечення необхідності її стимуляції й оцінювання, невідповідності видів суспільно корисної діяльності пізнавальним інтересам і духовним потребам дітей, ми визначаємо за необхідне використання позитивного досвіду вітчизняної школи в цьому напрямку.

Відкинувши шаблонні стереотипи й суб'єктивні тлумачення у визначенні обов'язкової суспільно корисної діяльності як негативного прояву авторитарного тиску радянської школи, несумісного з гуманізмом сучасної шкільної політики, ми, спираючись на визначення Д. Фельдштейна про те, що суспільно корисна діяльність є спеціально організована педагогічна дія на особистість дитини, спрямована на формування в школярів певної ієрархії потреб, мотивів і цілей [1, с. 18], акцентуємо увагу на цій формі організації вивчення свого краю, як на обов'язковому компоненті структури шкільного природничого краєзнавства, стимулюючому його розвиваючу й виховну дію на особистість учня.

Проведене дослідження розвитку шкільного природничого краєзнавства в 20 – 80-ті роки ХХ століття надає можливість узагальнити досвід вітчизняної школи й визначити основні види суспільно корисної діяльності, використання яких було б найбільш доцільним у позакласній діяльності загальноосвітніх закладів Луганської області, що характеризується, з одного боку, багатим природно-ресурсним потенціалом території і, як наслідок, наявністю можливостей його подальшого освоєння і розвитку, а з іншого – комплексом екологічних проблем, що вимагають негайного рішення, в тому числі й за допомогою освітньої системи шляхом утвердження абсолютної цінності природи рідного краю для здоров'я і життя людини. Серед них:

- виконання дослідницької роботи за завданнями місцевих підприємств, наукових установ, краєзнавчих музеїв (збирання зразків мінералів, гірських порід своєї місцевості, проведення метеорологічних і фенологічних спостережень за природними компонентами краю);
- вивчення режиму, складу води місцевих гідрологічних об'єктів, розробка можливостей їх господарського використання, виявлення джерел забруднення місцевих поверхневих і підземних вод;
- вивчення ярів і участь у боротьбі з їх зростанням;
- виявлення місць зростання цінних харчових, лікарських, медоносних рослин, опис їхніх особливостей, складання календарю збирання лікарської сировини та її заготівля;
- виявлення й охорона рідкісних рослин, пам'яток природи, створення насінневого фонду та вирощування на навчально-дослідній ділянці місцевих рослин, що охороняються законом;
- догляд за лісопосадками й лісосім'яними плантаціями, озеленення населених пунктів, участь у відновленні водозахисних насаджень, лісопосадок уздовж ґрунтових і шосейних доріг;
- підгодівля диких корисних тварин, облік, розселення й охорона мурашок, боротьба із задухою риби і мальків у водоймах;
- охорона й приваблення птахів, виготовлення й розвішування в лісах, лісозахисних смугах, паркових зонах годівниць і гнізд для птахів, створення пташиних містечок;
- прибирання засмічених територій рекреаційних зон (лісових і паркових зон, узбережжя річок, водосховищ, озер, місць виходу на поверхню підземних вод);
- створення в школах лекторських груп, організація семінарів з питань вивчення, охорони та раціонального використання природних ресурсів краю, просвітницька робота серед населення.

Досягти ефективності суспільно корисної діяльності школярів не можливо без існування підтримки центральних і місцевих державних органів управління, науково-педагогічних установ, громадських організацій, місцевих підприємств. Ця підтримка може виражатися в:

а) інтеграції краєзнавчої суспільно корисної діяльності в зміст шкільної природничої освіти шляхом виділення часу в навчальних програмах природничих дисциплін і програмі навчально-виробничої практики на окремі форми роботи з вивчення, збереження, раціонального використання й охорони місцевої природи:

б) розробці науково-методичного забезпечення суспільно корисної діяльності учнів у своїй місцевості (обґрунтуванні видів і змісту суспільно корисної діяльності учнів з урахуванням програмного матеріалу природничих дисциплін, розробці науково-методичних рекомендацій з її організації і проведення);

в) проведенні національних, регіональних і місцевих краєзнавчих заходів, спрямованих на включення учнів у різні види суспільно корисної діяльності учнів;

г) визначенні, заохоченні й висвітленні в засобах масової інформації кращого досвіду організації суспільно корисної діяльності школярів у своїй місцевості;

д) організації тематичних конференцій, семінарів, конкурсів, змагань з метою вивчення й розповсюдження кращого досвіду освітніх закладів у організації краєзнавчої суспільно корисної діяльності учнівської молоді.

Враховуючи досягнення і методичні прорахунки радянської школи в використанні навчально-виховного потенціалу суспільно корисної діяльності, орієнтуючись на ключові позиції оновлення сучасної школи, вважаємо за необхідне визначити наступні основні вимоги до організації цієї форми шкільного природничого краєзнавства:

- системний підхід у плануванні й організації суспільно корисної діяльності в рамках програмної і позапрограмної краєзнавчої діяльності;

- використання різних видів індивідуальної, групової та колективної суспільно корисної діяльності в своїй місцевості на підставі принципів добровільності, свідомості, лояльності в виборі об'єкту, видів і способів діяльності;

- диференціювання видів суспільно корисної краєзнавчої діяльності в відповідності з віковими та індивідуальними особливостями учнів;

- забезпечення самостійності учнів у здійсненні різних видів суспільно корисної діяльності;

- підвищення навчально-виховного впливу суспільно корисної діяльності за рахунок активного використання особистісно орієнтованих педагогічних технологій – проблемної, проектної, ігрової.

Реалізація висунутих вимог до організації й проведення краєзнавчої суспільно корисної діяльності сприятиме підвищенню ефективності формування в учнів компонентів природничої освіти, висвітленню теоретичної і практичної значущості краєзнавчих знань і практичних дій з пізнання місцевої природи, забезпеченню розвитку соціальної активності, естетичних і моральних якостей школярів.

Комплексний підхід до використання навчально-виховного потенціалу суспільно корисної діяльності в практиці програмної та позапрограмної освітньої діяльності, адаптація цієї форми організації вивчення, раціонального використання, перетворення та охорони природи краю до умов реформування педагогічного процесу сучасної школи є стратегічним напрямом вдосконалення системи шкільного природничого краєзнавства.

Особливий акцент на організацію суспільно корисної діяльності учнівської молоді, як форми шкільного краєзнавства, на наш погляд, повинно бути зроблено загальноосвітніми закладами старопромислових районів, що обумовлено необхідністю активного формування регіонального компоненту екологічної освіти. Оптимальний вибір та поєднання різних видів суспільно корисної діяльності з урахуванням стану місцевої природи, особливостей і потреб регіону, дозволить сформувати в учнів необхідний обсяг знань і умінь в області перетворення та охорони природи рідного краю і раціонального користування місцевими природними ресурсами.

Література

1. Фельдштейн Д. И. Психологические основы общественно полезной деятельности подростков / Д. И. Фельдштейн. – М. : Педагогика, 1982. – 224 с.

УДК 378.016 : 504

*Г. О. Сорокіна, к. г. н., доц.
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ПРО КОНСТРУЮВАННЯ НОВИХ ПЕДАГОГІЧНИХ СИСТЕМ У ТУРИСТИЧНІЙ ОСВІТІ

В умовах екологічної кризи, яка вимагає суттєвих змін у всіх сферах життєдіяльності суспільства, постають нові завдання щодо професійної підготовки туристських кадрів. Особливо гострою проблемою є набуття майбутніми фахівцями готовності до екологічно безпечної діяльності та екологічного виховання туристів у процесі туристичних подорожей.

Сучасна туристична освіта вимагає конструювання нових педагогічних систем, програм, форм і методів підготовки екологокомпетентних туристських кадрів, розробки нових технологій щодо формування їхньої професійної готовності до здійснення екологічного виховання учнів, оскільки саме від молодого покоління залежить, якою буде наша планета в майбутньому.

У цьому зв'язку, на наш погляд, актуальним завданням для сучасної туристичної освіти є створення та впровадження в навчальний процес педагогічної системи формування професійної готовності фахівців галузі туризму до екологічного виховання учнів.

Отже, педагогічну систему формування професійної готовності до екологічного виховання учнів, ми розуміємо як виділену на основі суттєвих ознак упорядковану множину взаємопов'язаних компонентів (мети, змісту, педагогічних технологій, викладачів, студентів), об'єднаних спільною метою функціонування та єдністю керівництва, що вступають у взаємодію із середовищем як цілісна єдність і спрямовані на конкретний педагогічний результат.

Метою створеної педагогічної системи є: формування в студентів спрямованості на екологічно безпечну діяльність, на здійснення туристської роботи з дітьми шкільного віку, на їхнє екологічне виховання; набуття екологічних, туристичних, психологічних і педагогічних знань, що забезпечують здійснення екологічного виховання в процесі туристичних подорожей; оволодіння майбутніми фахівцями з туризму вміннями в цій професійній діяльності; формування якостей особистості, необхідних для здійснення екологічного виховання учнів (активна екологічна позиція, емпатія та ін.).

Зміст підготовки туристичних кадрів містить:

– необхідні знання для виконання вказаного виду діяльності (екологічні, туристично-екологічні, екологічно-туристично-краєзнавчі, знання з методики екологічного виховання школярів у процесі туристичних подорожей (науково-теоретична готовність);

– комплекс сформованих екологічних умінь здійснювати екологічне виховання школярів у процесі туристської діяльності (практична готовність);

– сформовані якості особистості майбутніх туристських кадрів, які є професійно важливими для здійснення екологічного виховання школярів у процесі туристичних подорожей (психофізіологічна готовність);